

- Формування механізму заохочення участі роботодавців у створенні умов для професійної підготовки кадрів (приміщення, нова техніка, сировина).

- Відновлення системи наставництва як важливої складової підготовки кадрів на виробництві.

Таким чином, мінімізація негативних наслідків впливу економічної кризи на ринок праці можлива за умов забезпечення ефективної діяльності Державної служби зайнятості, узгодження дій усіх учасників соціального діалогу щодо підвищення конкурентоспроможності населення на ринку праці, результативного його працевлаштування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Економічна активність населення за 9 місяців 2009 року : Експрес-випуск Держкомстату України від 25 грудня 2009 р. № 276. – К., 2009.
2. Заробітна плата та стан її виплати у листопаді 2009 року : Експрес-випуск Держкомстату України. – К., 2009.
3. Подолання глобальної кризи відносно робочих місць. Відновлення економіки на основі заходів щодо забезпечення гідної праці : доповідь МОП (черв., 2009). – Женева, 2009.
4. Статистичний щорічник України за 2008 рік : довідник / під ред. О. Т. Осаулко. – К. : Техніка, 2009. – 648 с.

УДК 055.585

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

О. В. Березін, доктор економічних наук

Соціальна складова будь-якої національної економіки країні відіграє важливу роль у формуванні добробуту та захисту населення, що, у свою чергу, відображається на стабільності самої держави та рівні її розвитку.

Організація соціального забезпечення та захисту населення потребує значних зусиль як державних органів різних рівнів управління, так і підприємств, що надають соціальні послуги населенню. Здійснення ефективного процесу соціального забезпечення та захисту населення формується під впливом чинної нормативно-законодавчої бази, розвиненої інфраструктури ринку соціальних послуг, налагодженої соціальної роботи.

Загальні проблеми формування та розвитку ринку соціальних послуг у різний час досліджували та вирішували багато українських учених, а саме: О. В. Безпалько, О. Л. Іванова, І. Д. Зверева, Л. Є. Клос, Г. М. Коваль,

Н. О. Микитенко, О. О. Мартенко, Т. В. Семигіна, І. І. Мигович, С. Я. Харченко та ін. До теоретиків російської школи дослідження ринку соціальних послуг слід віднести: А. М. Банова, В. Г. Бочарова, С. А. Белічева, С. І. Григор'єва, Л. Г. Гусякова, Н. С. Данакіна, В. І. Жукова, Г. І. Зайнишева, І. А. Зимню, А. А. Козлова, В. В. Колкова, А. С. Сорвіну, Є. Р. Смірнову, Л. В. Топчій, М. Ф. Фірсова, Є. І. Холостову, Б. Ю. Шапіро, Т. В. Шеляга, Н. Б. Шмільову, Н. П. Щукіну, В. Н. Ярську та ін.

Вагомий вклад стосовно уточнення особливостей формування та подальшого функціонування ринку соціальних послуг у процесі його еволюційного розвитку зробили такі дослідники: Й. Андре, Дж. Александер, М. Арчер, Н. Барр, М. Бекер, П. Бергер, Б. Брайер, С. Брю, П. Бурд'є, М. Вебер, О. Відерман, Дж. Вулфенсон, Г. Гайнс, Г. Гаррер, Т. Ганслі,

Дж. Гелбрейт, Е. Гідденс, Н. Гросман, Р. Даль, М. Дік, Г. Дженкінс, Дж. М. Кейнс, Х. Ламберт, Н. Луман, С. Майбург, А. Маршалл, А. Піг, Дж. Рітцер, П. Самуельсон, У. Тіссен, Л. Флеккен, Й. Форстерлінг, М. Фрідмен, Ф. Хайек, П. Хейн, П. Штомпк, Х. Таверес та ін.

Аналіз публікацій з проблеми формування та розвитку ринку соціальних послуг, соціального забезпечення та захисту населення виявляє їх недостатнє теоретичне обґрунтування. Проведемо теоретичне дослідження основних категорій, що стосуються соціального забезпечення та захисту населення.

Разом з тим, в економічній системі та практиці державного регулювання соціальної сфери у недостатній мірі досліджено питання оцінки рівня соціальних послуг і системи прогнозування соціального забезпечення населення у сучасних економічних умовах. Потрібно на основі якісних критеріїв та удосконалення системи прогнозування соціального захисту населення розробити методичку оцінки якості соціальних послуг зумовлюють необхідність її. Необхідно дослідити наукові підходи до формування та розвитку ринку соціальних послуг, удосконалення механізму соціального забезпечення та захисту населення, поєднавши державне регулювання та використавши недержавні важелі впливу – усе це дозволить забезпечити розвиток інфраструктури ринку соціальних послуг і запровадити ефективні організаційно-економічні заходи захисту населення.

Соціальне забезпечення населення є складовою частиною соціальної політики держави та невід'ємним компонентом системи соціального захисту. Соціальне забезпечення є одним із пріоритетних напрямів діяльності організацій і установ Міністерства праці і соціальної політики, важливою функцією фахівців із соціальної роботи, які працюють в управліннях соціального захисту населення обласних, міських, районних державних адміністрацій тощо.

До соціального забезпечення відносять такі види розподільчих відносин: забезпечення пенсіями; забезпечення допомогою різних категорій громадян; соціальне обслуговування осіб похилого віку й непрацездатних гро-

мадян; безоплатне медичне обслуговування й лікування; санаторно-курортне лікування; соціальну допомогу сім'ям, які мають дітей; забезпечення житлом за рахунок державного чи комунального житлового фонду; надання освітніх послуг; надання безоплатної чи пільгової можливості користуватися досягненнями культури.

Ми вважаємо, що соціальне забезпечення передбачає організаційно-економічні заходи щодо надання матеріальної та нематеріальної допомоги різним верствам населення та підвищення рівня фінансового забезпечення економічно активних груп осіб.

В Україні функціонує система соціального забезпечення, яка ґрунтується на чинній нормативно-законодавчій базі та організаційно-економічних заходах її реалізації [2–12].

Організаційно-економічні заходи стосуються таких форм соціального забезпечення: обов'язкового державного пенсійного страхування; обов'язкового державного соціального страхування працівників підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності; соціального забезпечення за рахунок прямих асигнувань з Державного бюджету України; грошової допомоги за рахунок коштів соціальних фондів підприємств, творчих об'єднань, благодійних організацій і приватних добровільних внесків громадян; утримання непрацездатних громадян у державних, комунальних та інших установах соціального призначення; адресної соціальної допомоги малозабезпеченим родинам, непрацездатним громадянам за рахунок коштів державного і місцевого бюджетів; недержавного пенсійного забезпечення громадян згідно з договорами працівників з роботодавцями, недержавними фондами, приватними пенсійними системами тощо.

Поряд із соціальним забезпеченням варто дослідити поняття «соціальний захист населення». Більшість дослідників це поняття розглядають як державну підтримку певних категорій населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів, забезпечення відповідного рівня життя шляхом надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найбільш враз-

ливим верствам населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення, забезпечення прийнятних для країни умов життя та праці громадян, у тому числі через установлення соціальних стандартів [13–16].

Соціальний захист населення має відповідні цілі, функції, складові елементи та принципи. Соціальний захист в Україні має такі основні цілі: забезпечення рівня життя непрацездатного населення не нижче прожиткового мінімуму встановленого державою; протидія соціальному напруженню у суспільстві, що може бути зумовлене майновою, етнічною, релігійною чи іншою нерівністю.

Основними функціями соціального захисту в Україні є: реабілітаційна, спрямована пом'якшувати наслідки бідності та інших негативних соціальних явищ; превентивна, яка полягає у запобіганні виникненню негативних соціальних явищ.

Соціальний захист в Україні складається із таких частин: соціальне страхування – захист громадян від соціальних ризиків, що впливають на їх працездатність (хвороба, каліцтво, старість, та інші випадки, передбачені чинним законодавством); соціальна допомога – різні види соціальних виплат, дотацій, пільг, субсидій, що надаються особам, які потребують соціального захисту; соціальна справедливість (соціальна солідарність) – компенсація впливу непередбачуваних негативних явищ, таких як техногенні катастрофи чи природні стихійні лиха тощо.

Принципи соціального захисту населення мають відповідати нормам соціального забезпечення різних верств населення та державній соціально-економічній політиці України [2].

Розглядаючи сутність поняття «соціальний захист», на наш погляд, простежується зв'язок соціального забезпечення із соціальними гарантіями держави без урахування інших інститутів соціальних стандартів.

Ми вважаємо, що соціальний захист може гарантувати не лише держава через відповідні органи управління, а й інші суб'єкти як державної, так і недержавної форм власності на основі здійснення власної господарської діяльності, що передбачена чинним законо-

давством. Цими інститутами соціального захисту населення у сучасних умовах є державні та приватні фонди соціального розвитку, приватні інститути фінансування соціальних потреб, національні та закордонні банківські установи і страхові компанії, неурядові неприбуткові організації соціального спрямування, благодійні організації тощо.

Соціальний захист, на відміну від соціального забезпечення, передбачає гарантії щодо охорони праці, здоров'я, навколишнього природного середовища, оплати праці та інші заходи, необхідні для нормальної життєдіяльності людини й функціонування держави. Соціальне забезпечення, на відміну від соціального захисту, є вужчим поняттям і означає практику виплати пенсій, адресної соціальної допомоги, соціального догляду. Відповідно до міжнародних стандартів, соціальне забезпечення включає також право на медичну допомогу, медичне страхування, державну підтримку родини, материнства й дитинства, утримання і виховання за державні кошти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

З метою соціального забезпечення та захисту населення в Україні надається широкий спектр безкоштовних послуг, а саме: соціально-побутові послуги – забезпечення продуктами харчування, м'яким та твердим інвентарем, гарячим харчуванням, транспортними послугами, засобами малої механізації, здійснення соціально-побутового патронажу, виклик лікаря, придбання та доставка медикаментів тощо; психологічні послуги – надання консультацій з питань психічного здоров'я та поліпшення взаємин з соціальним середовищем, що оточує, застосування психодіагностики, спрямованої на вивчення соціально-психологічних характеристик особистості, з метою її психологічної корекції або психологічної реабілітації, надання методичних порад; соціально-педагогічні послуги – виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, організація індивідуального навчального, виховного та коригувального процесів, дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності тощо, а також залучення до роботи

різноманітних закладів, громадських організацій, зацікавлених осіб; соціально-медичні послуги – консультації щодо запобігання виникненню та розвитку можливих органічних розладів особи, збереження, підтримка та охорона її здоров'я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів, працетерапії; соціально-економічні послуги – задоволення матеріальних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, що реалізуються у формі надання натуральної чи грошової допомоги, а також допомоги у вигляді одноразових компенсацій; юридичні послуги – надання консультацій з питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, сприяння застосуванню державного примусу та реалізації юридичної відповідальності осіб, що вдаються до протиправних дій щодо цієї особи (оформлення правових документів, адвокатська допомога, захист прав та інтересів особи тощо); послуги з працевлаштування – пошук підходящої роботи, сприяння у працевлаштуванні та соціальне супроводження працевлаштованої особи; послуги з професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями – комплекс медичних, психологічних, інформаційних заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для реалізації права на професійну орієнтацію та підготовку, освіту, зайнятість; інформаційні послуги – надання інформації, необхідної для вирішення складної життєвої ситуації (довідкові послуги); розповсюдження просвітницьких і культурно-освітніх знань (просвітницькі послуги); поширення об'єктивної інформації про споживчі властивості та види соціальних послуг, формування певних уявлень і ставлення суспільства до соціальних проблем (рекламно-пропагандистські послуги) [16].

Перспективним напрямом реформування системи соціальних послуг ми вважаємо забезпечення рівних можливостей для суб'єктів різних форм власності та отримання ними податкових пільг.

Ринок соціальних послуг має специфічні умови функціонування, оскільки, з одного боку, має безпосередній вплив держави на споживача щодо забезпечення соціального за-

хисту та надання відповідної допомоги через бюджетне фінансування, а з іншого – споживач отримує змогу звертатися за допомогою до інших організацій і формувати альтернативну систему соціального забезпечення до настання соціального ризику.

Ми визначили чинники впливу на формування та розвиток ринку соціальних послуг, а саме: політичні – проявляються у формуванні соціально орієнтованих напрямів розвитку національної економіки та спрямування бюджетних коштів на соціальне забезпечення і захист населення; нормативно-правові – ґрунтуються на чинній законодавчій базі з соціального забезпечення та захисту різних верств населення, а також діяльності суб'єктів ринку соціальних послуг і розвитку інфраструктури; економічні – характеризуються можливістю та спроможністю забезпечення нормальної життєдіяльності різних верств населення з боку інститутів соціального захисту, а також створенням умов для підвищення рівня добробуту працездатного населення та інших соціальних груп, які можуть здійснювати господарську діяльність згідно з чинним законодавством; фінансові – проявляються у своєчасному забезпеченні надходжень до бюджетів різних рівнів та інших соціальних фондів для своєчасного надання соціальної допомоги та соціального захисту різним верствам населення; формування ефективної системи планування бюджетних і позабюджетних надходжень; забезпечення доступу населення до накопичених коштів та заощаджень в інших фінансових інститутах; формування ефективної системи недержавного соціального забезпечення з відповідною нормативно-законодавчою системою та контролем; організаційні – характеризуються умовами розвитку соціальних послуг через поєднання державного соціального забезпечення та недержавними фінансовими інститутами; підвищенням ефективності виконання соціальних програм і забезпеченням якості соціальних послуг; запровадженням закордонного досвіду з соціального забезпечення та захисту населення; наукові – ґрунтуються на сучасних методах і методології надання соціальних послуг; запровадження технологій соціальної роботи; забезпечення розробки та

впровадження стандартів якості надання соціальних послуг; кадрові – проявляються у забезпеченні висококваліфікованого персоналу за різними напрямками діяльності (державного управління соціальною сферою, фінансового консультування із соціального забезпечення та захисту, менеджменту медико-реабілітаційних послуг, фахівців із соціальної роботи тощо); підвищенні кваліфікації та перекваліфікації фахівців, які працюють у соціальних закладах; суспільні – характеризуються розвитком громадянського суспільства; формуванням громадської думки щодо соціального забезпечення та захисту населення; функціонуванням недержавних організацій, які надають соціальні послуги та здійснюють моніторинг за соціальним забезпеченням і захистом населення; активізації громад тощо.

Таким чином, розглянуті сучасні підходи до організації соціального забезпечення та захисту населення дозволили визначити теоретичні основи формування та функціонування ринку соціальних послуг в Україні та виокремити напрями розвитку даного ринку у взаємозв'язку із концептуальними підходами до реформування соціальної сфери.

З метою дослідження процесу надання соціальних послуг необхідно розглянути економіко-правові аспекти соціального забезпечення та захисту населення у сучасних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. – К. : Українська правнична фундація, 1996. – 106 с.
2. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 18.11.1991 р. № 1788-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності : Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-ХІУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон України від 02.03.2000 р. № 1533-ІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України від 01.06.2000 р. № 1768-ІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
7. Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам : Закон України від 16.11.2000 р. № 2109-ІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
8. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням : Закон України від 18.01.2001 р. № 2240-ІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
9. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-ІV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
10. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам : Закон України від 18.05.2004 р. № 1727-ІV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
11. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 28.12.2007 р. № 107-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rastu.com.ua>
12. Про встановлення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати : Закон України від 20.10.2009 р. № 1646-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua>
13. Лібанова Е. М. Конкурентоспроможність українського ринку праці / Е. М. Лібанова // Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення / за ред. І. В. Крюкової. – К. : Основа, 2007. – С. 276–337.
14. Лісогор Л. С. Конкурентність ринку праці: механізми реалізації : [монографія] / Л. С. Лісогор ; відпов. ред. Е. М. Лібанова. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2005. – 168 с.
15. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій (колектив-

на науково-аналітична монографія) / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2006. – 356 с.

16. Соціальний розвиток України: сучасні транс-

формації та перспективи / С. І. Бандур, Т. А. Заяць, В. І. Куценко та ін. ; за заг. ред. чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина ; РВПС України НАН Україн. – 2-ге вид., допов. і перероб. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. – 620 с.

УДК 331.5(477)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ НА РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

І. Ф. Гнибіденко, доктор економічних наук

Тісна взаємодія на ринку праці та ринку освітніх послуг в умовах трансформації ринкової економіки залишається важливим напрямом змін і тенденцій трудового потенціалу, а розширення доступу до навчання і вибору професії, формування людського капіталу забезпечують основи ефективного економічного та соціального розвитку країни.

Зупинимося на короткому викладі аналізу ситуації ринку праці. Кількість зареєстрованих безробітних на 1 січня 2010 р. становила 531,6 тис. осіб, або 27,6 % усіх безробітних працездатного віку (за методологією МОП). Із них допомогу на безробіття отримували

76,9 %. Кожний другий безробітний раніше був робітником, кожний третій – обіймав посаду службовця, а майже кожний шостий не мав професійної підготовки (рис.).

Рівень зареєстрованого безробіття в цілому по країні на 1 січня 2010 р. становив 1,9 % населення працездатного віку. Приріст відбувся за рахунок безробітних сільської місцевості, де цей показник зріс на 0,3 % та становив 2,6 % населення працездатного віку, водночас у міських поселеннях він не змінився і становив 1,6 % населення працездатного віку. Здається, на перший погляд, це не зовсім погано.

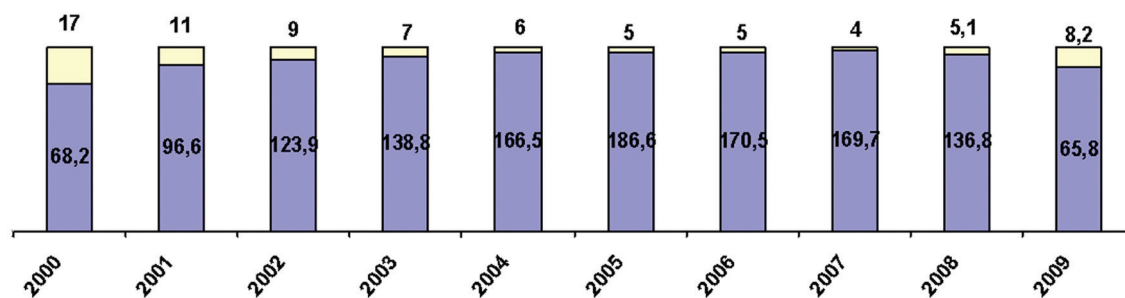

Рис. Попит на роботу у 2000–2009 роках (тис. осіб):

■ – навантаження незайнятого населення; ■ – кількість вільних робочих місць

Проте завідувач відділу економічної та соціальної стратегії Національного інституту стратегічних досліджень Я. А. Жаліло зазначає: «Всупереч такій обнадійливій офіційній статистиці, є підстави говорити про глибоку кризу зайнятості в нашій країні. Адапта-

ція ринку праці до кризових шоків відбувається за тими ж самими сценаріями, що й на початку 1990-х рр., тобто за рахунок зниження заробітної плати, активного використання режиму неповного робочого дня, затримки виплат заробітної плати тощо. В результаті ринок праці